

Marcin Klimski, Łukasz Oprawski

"Walory przyrodnicze jako czynnik rozwoju regionów wschodniej Polski", R. Horodeński, C. Sadowska-Snarska, Białystok 2003 : [recenzja]

Studia Ecologiae et Bioethicae 2, 864-874

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zastosowana w książce metoda analityczno-porównawcza wpływa, moim zdaniem, na dużą przejrzystość prezentacji poszczególnych idei i koncepcji ekologicznych oraz stosowanej przez Autora argumentacji. Za wysoce wartościowe uważam te fragmenty książki, w których S. Jaromi dokonuje przeglądu terminologii i wyjaśnienia ewolucji podstawowych pojęć. Zabieg ten ułatwia czytelnikowi odbiór pracy. Szczególnie zainteresowały mnie rozdziały poświęcone problematyce ekologicznej, zawierające interesujące przykłady. Zwieńczeniem pracy jest rozdział ostatni, w którym dokonane porównanie różnych idei sprawia, że otrzymujemy całościowy obraz aktualnej myśli ekologicznej, podejmowanych badań i tło prowadzonych dyskusji.

Na szczególną uwagę zasługuje bardzo bogata literatura zamieszczona w *Bibliografii*. Wysoko oceniam wkład Autora w jej zebranie, gdyż może ona stanowić źródła dla dalszego pogłębiania zainteresowań czytelnika.

Całkowicie podpisuje się, pod opinią J. Życińskiego wyrażoną w *Słowie wstępnym*: „Ukazując papieską wizję w kontekście współczesnych kontrowersji ekologicznych, autor kreśli pasjonującą wizję człowieka, który na szlaku swych kulturowych wędrówek nie powinien zapomnieć o Itace stanowiącej jego duchową Ojczyznę. Horyzont tej Itaki wyznaczają takie wartości jak wolność i prawda, wierność i godność osoby ludzkiej, solidarność, sprawiedliwość i piękno” (str. 8). Z wymienionych powodów, książkę tę gorąco polecam nie tylko ekologom z wykształcenia, ale każdemu czytelnikowi zainteresowanemu tą problematyką.

Michał Latawiec

R. Horodeński, C. Sadowska-Snarska (red.), *Walory przyrodnicze jako czynnik rozwoju regionów wschodniej Polski*, Wyd. Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Białystok 2003, s. 501.

Książka pod redakcją R. Horodeńskiego i C. Sadowskiej-Snarskiej *Walory przyrodnicze jako czynnik rozwoju regionów wschodniej Polski* jest zbiorem artykułów napisanych przez wielu autorów i zgrupowanych w cztery części.

W pierwszej części książki znajdują się publikacje zwracające uwagę na aspekt *Przyrodniczych podstaw zagospodarowania przestrzennego*. Otwiera ją artykuł znanego badacza tych zagadnień prof. S. Kozłowskiego *Walory*

środowiska przyrodniczego w planach zagospodarowania przestrzennego województw warmińsko-mazurskiego i lubelskiego. Autor przypomina, iż w okresie powojennym ukształtował się w Polsce trójszczeblowy system planowania przestrzennego, w skład którego wchodziły: plan krajowy, plan wojewódzki i plan gminny. Ten rodzaj planowania był wysoko ceniony wśród wielu krajów. Jednak przełom ustrojowy końca lat 80-tych spowodował odejście od państwa centralistycznego, a co za tym idzie, zlikwidowano polski system planowania przestrzennego. Został on zubożony o plan krajowy i wojewódzki, a odpowiedzialność za planowanie przestrzenne ponosi gmina. Autor wymienia kilka negatywnych skutków takiego planowania m.in. utratę przez państwo kontroli nad realizacją strategicznych inwestycji np. budowy lotnisk, autostrad, linii wysokiego napięcia itp. Te negatywne skutki zubożenia planu spowodowały częściową odbudowę systemu planowania przestrzennego. Planowanie wojewódzkie powinno zawierać trzy sfery: społeczną, produkcyjną i ekologiczną oraz infrastrukturę techniczną. Autor na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego i lubelskiego pokazuje duże zróżnicowanie metodyczne w planowaniu przestrzennym. Analiza tych województw pokazuje, iż jest duża odmienność procesu planistycznego. Plan zagospodarowania województwa lubelskiego przedstawia wiele sprzeczności wewnętrznych, zbyt dużą ogólność, brak odniesień do innych planów np. międzynarodowych oraz słabą konsultację społeczną poruszanych problemów. Natomiast plan zagospodarowania dla województwa warmińsko-mazurskiego można przyjąć za wzorowy w odniesieniu do przyszłego regionu europejskiego.

Prześledzenie struktury planowania obu województw pozwala dostrzec to, co należy uregulować w zagospodarowaniu przestrzennym. Przedstawione przez Autora analizy są udokumentowane licznymi zestawieniami tabelarycznymi i dlatego dokonane oceny są zarazem ważnymi społecznie wnioskami.

Drugą interesującą publikacją recenzowanej książki jest praca E. Piekarskiej *Rola planu zagospodarowania przestrzennego województwa w równowadze rozwoju regionu na przykładzie województwa warmińsko-mazurskiego.* Początek swojego artykułu zaczyna Autorka od określenia zasad, do których odnosi się dokument jakim jest plan zagospodarowania przestrzennego. Wyjaśniona zostaje też definicja zrównoważonego rozwoju, który określa ustawa o prawie ochrony środowiska. Autorka zwraca uwagę na to, iż zrównoważony rozwój nie może ograniczyć się tylko do przyjaznego środowisku przyrodniczemu i kulturowemu rozwojowi gospodarczego, który nie narusza zasobów już istniejących. Zrównoważony rozwój powinien zmierzać również do ładu zintegrowanego, czyli do rozwoju sfery społecznej, gospodarczej i ekologicznej. Jest to proces postępujący ewolucyjnie. Praca zawiera też jasne wskazania i rozporządzenia, które

polityka rozwoju regionalnego na poziomie wojewódzkim powinna uwzględnić. Autorka swoje rozważania skupiła na województwie warmińsko-mazurskim i nie omieszczała przedstawić danych administracyjnych i demograficznych tego województwa. Podkreślone mocno zostało też to, że województwo omawiane znajduje się w basenie Morza Bałtyckiego, co otwiera możliwość współpracy z państwami nadbałtyckimi. W pracy rozważa się też treści, cele oraz zasady wykorzystania planu zagospodarowania przestrzennego omawianego województwa. Dołączone do pracy mapy przedstawiają:

1. Elementy stabilizujące określone w Koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju dla obszaru województwa warmińsko-mazurskiego
2. Przyrodnicze uwarunkowania zewnętrzne województwa warmińsko-mazurskiego
3. Kierunki polityki przestrzennej – środowisko przyrodnicze i kulturowe województwa warmińsko-mazurskiego
4. Zadania ponadlokalne realizujące cele publiczne ochrony środowiska i dorobku kulturowego województwa warmińsko-mazurskiego.

W podsumowaniu swojego artykułu Autorka stwierdza, że plan zagospodarowania przestrzennego województwa warmińsko-mazurskiego jest dokumentem określającym bardzo dokładnie elementy zrównoważonego rozwoju.

Kolejna publikacja zasługująca na uwagę z pierwszej części przedstawianej książki to *Gospodarowanie zasobami leśnymi zgodnie z zasadami trwałego i zrównoważonego rozwoju* autorstwa M. Smoleńskiego. Początek artykułu przedstawia czytelnikowi jak kształtuje się sytuacja leśnictwa i jego wykorzystania w Polsce. Leśnictwo nie należy do mocnej strony rozwoju gospodarczego kraju. Są jednak tereny gdzie odgrywa ono znaczną rolę w gospodarce. Do takich terenów należą regiony słabo rozwinięte. Leśnictwo korzysta z zasobów środowiska naturalnego, co decyduje o bezpieczeństwie ekologicznym i dlatego jest ważną gałęzią gospodarczą. Zapewnia też bezpieczeństwo socjalne i energetyczne całego kraju. O tym, czy dany teren jest ubogi czy też bogaty w zasoby leśne, decyduje szereg czynników takich jak: zmienne warunki przyrodnicze, krajobrazowe, społeczno-gospodarcze. W skali Europy Polska dysponuje dość niską lesistością 28,4%. Autor porównuje ze sobą dwa regiony polskie. Województwo północno-wschodnie (podlaskie i warmińsko-mazurskie) i województwo południowe (śląskie). W tym pierwszym lesistość stanowi 29,5% co stawia je wyżej od średniej krajowej. Jednak województwo śląskie dysponuje 31,7% zalesieniem obszaru. Tereny leśne województwa górno-śląskiego pełnią funkcje bezpieczeństwa społecznego i ekologicznego, natomiast ich znaczenie gospodarcze jest niewielkie. Z kolei w lesistych terenach województw północno-wschodnich dominują funkcje gospodarcze. Tereny te należą do

słabo rozwiniętych z wysoką stopą bezrobocia i niskim wskaźnikiem wykształcenia mieszkańców. Autor wskazuje na to, iż niezależnie od tego, czy współczesne leśnictwo wiąże się z funkcją społeczną, gospodarczą lub inną, powinno być objęte zasadami zrównoważonego rozwoju. Nie można brać pod uwagę tylko funkcji ekologicznych lasów, ponieważ ich protekcja może doprowadzić do zachwiania zrównoważonego rozwoju i osłabienia sytuacji gospodarczej kraju.

M. Smoleński przybliży strukturę organizacyjną jak też podstawy prawne gospodarki leśnej. Po gruntownej analizie stwierdza, iż potrzebne są przemiany systemowe. Globalna gospodarka surowcowa zmienia się w gospodarkę proekologiczną, która uwzględnia wszystkie wymogi ochrony środowiska, a co za tym idzie opiera się na zrównoważonym rozwoju. Autor zachęca też do przekształcenia polskiego leśnictwa w regionalne, które aktywnie będzie pomagało w rozwoju lokalnych społeczności.

Ostatnią publikacją, która znalazła się w pierwszej części recenzowanej książki jest artykuł *Dostosowanie polskiego prawa w zakresie ochrony środowiska do standardów Unii Europejskiej*. Autorka J. Sienkiewicz w swoim artykule pokazuje jakie szanse i zagrożenia niesie ze sobą przystąpienie Polski do krajów Unii Europejskiej.

Standardy unijne niejednokrotnie tworzą wielką barierę, której państwa starające się o przystąpienie do wspólnoty muszą stawić czoło. Wiele przedsiębiorstw ma poważne problemy z przystosowaniem polskiego prawa do wymogów ochrony środowiska stawianych przez Unię Europejską. Problemy te mogą dotyczyć wielu sektorów np. ekonomicznego, który jest spowodowany spowolnieniem wzrostu gospodarczego. Procesy urbanistyczne, rozwój motoryzacji, wzrost wytwarzanych odpadów, duże zużycie energii powodują nieuchronne nałożenie na państwo i społeczeństwo wielu zadań i obowiązków. Wiąże się to z możliwie jak największym wyeliminowaniem bądź przynajmniej ograniczeniem szkodliwego działania na wodę, glebę, powietrze. Ochrona środowiska nie jest widziana wąsko, tzn. nie ogranicza się tylko do ochrony wód, gleby czy powietrza. Prawo unijne uwzględnia potrzebę ochrony zdrowia i życia również ludzkiego jak też walory przyrodnicze, krajobrazowe.

Autorka w swojej pracy dość szczegółowo zarysowuje istotę i zasady polityki ekologicznej Unii Europejskiej. Pokazuje obszary dostosowań polskiego prawa w zakresie ochrony środowiska do standardów unijnych. Przypomina też, iż prawo jest jedną z najszybciej rozwijających się gałęzi prawa europejskiego. Unia Europejska swoimi przepisami obejmuje nie tylko państwowe przedsiębiorstwa ale także wszystkie małe i średnie prywatne firmy. Dostosowania te obejmują standardy ochrony środowiska w zakresie wód, powietrza, poziomu hałasu, gospodarowania odpadami. Prawdopodobnie zostaną wprowadzone w przyszłości obowiązki dotyczące sporządzania ekoraportów, które na razie z powo-

dzeniem społeczno-gospodarczym realizują dobrowolnie nieliczne firmy. W drugiej części książki czytelnik ma możliwość zapoznania się z aspektem *Spółeczno-gospodarczych funkcji obszarów chronionych*. Można zaakcentować pozorny paradoks zawarty w tytule, który jakby zaprzeczał możliwości gospodarowania w obszarze, który jest chroniony. Warto więc zwrócić uwagę na artykuł napisany przez H. Banaszuka *Walory i potrzeby ochrony czynnej środowiska przyrodniczego Białostocczyzny*. Autor na początku swojej publikacji przypomina czytelnikowi o tym, że potrzeba ochrony środowiska jest wynikiem nieumiejętnego wykorzystania i gospodarowania zasobami przyrody. Problem ten zajął się również z gospodarką ogólnonarodową, polityką, cywilizacją i kulturą. Omawiane tu tereny Białostocczyzny są bogate w walory przyrodnicze, które są w dodatku są w dobrym stanie. Krajobraz obfituje w wielogatunkową szatę roślinną, występują też liczne oczka polodowcowe charakterystyczne dla tej części kraju. Obszary bagienne, mozaikowaty układ użytków i bogate lasy zachowały swą wartość dzięki mało rozwiniętej gospodarce na tych terenach.

Na obszarze województwa podlaskiego zostały utworzone 4 parki narodowe, 4 parki krajobrazowe, 68 rezerwatów przyrody i 10 obszarów chronionego krajobrazu. Autor pracy przedstawia czytelnikowi w sposób przejrzysty i uporządkowany opis Parków Narodowych, które znajdują się na terenie Białostocczyzny. Dzięki temu możemy dowiedzieć się kiedy i na jakiej powierzchni zostały utworzone i co jest ich specyficznym zasobem, jakie ciekawostki przyrodnicze warto poznać, a co za tym idzie, czytelnik zapoznaje się ze środowiskiem Białostocczyzny. Autor pokazuje czytelnikowi naturalne i antropogeniczne przekształcenia Doliny Narwi jak i innych terenów Białostocczyzny. Zachęca również do szybszego i skuteczniejszego rozpoznawania i eliminowania zagrożeń jakie mogą niszczyć ten obszar nazywany Zielonymi Płucami Polski.

Interesującą publikacją jest artykuł A. Iwaniuka *Rezerwat Biosfery POLESIE ZACHODNIE – możliwości i bariery zrównoważonego rozwoju*.

Rezerwat biosfery został utworzony na podstawie koncepcji *Man and the Biosphere*. Są to obszary, które charakteryzują się cennymi zasobami naturalnymi ale też licznymi dobrami kultury. Zasady funkcjonowania Rezerwatów Biosfery określa tzw. Strategia Sewilska opracowana na konferencji w 1995 roku w Sewilli. Rezerwat Biosfery „Polesie Zachodnie” pełni rolę obszaru węzłowego o europejskim znaczeniu, gdyż krzyżują się tu korytarze ekologiczne. Są plany stworzenia rezerwatu międzynarodowego w połączeniu „Polesia Zachodniego” wraz z Szackim Rezerwatem Biosfery na Ukrainie i obszarami chronionymi Białorusi. Autor w swojej pracy przedstawia bardzo bogate zasoby Rezerwatu Biosfery „Polesie Zachodnie” wraz z udziałem Poleskiego Parku Narodowego. Liczne torfowiska, moreny, gatunki roślin, porostów a także zwierzęta

tworzą wspaniale zróżnicowaną faunę i florę. Zasoby przyrodnicze uzupełnia kultura tamtejszego regionu obfitująca w zabytki i pamiątki historyczne, architekturę ludową dawną i współczesną, co daje charakterystyczny krajobraz estetyczny. Na uwagę zasługuje też eksploracja naukowa i edukacja. Rozwinęły się tu Ośrodki Muzealno-Dydaktyczne oraz Ośrodek Dydaktyczno-Adminiastacyjny, działa wiele ścieżek dydaktycznych i wież widokowych.

Rezerwat Biosfery „Polesie Zachodnie” jest to miejsce atrakcyjne pod względem turystycznym. Właśnie turystyka pozwala na gospodarowanie zasobami przyrody bez ich uszczuplenia ale region ten nie jest jeszcze przygotowany do przyjęcia turystów. Duże niedociągnięcia obserwuje się w miejscach noclegowych i gastronomicznych i to za sprawą nierównomiernego rozłożenia i niskiego standardu. Należałoby też zadbać o właściwą informację turystyczną oraz promocję regionu. Bez wątpienia wyeliminowanie tych uchybień pozwoli na szybki rozwój agroturystyki. W stosunku do wymienionych artykułów tej części książki, które mają charakter ogólny i wprowadzają w temat społecznych i gospodarczych funkcji obszarów chronionych pozostałe artykuły mają charakter analityczno uszczegóławiający poszczególne części. Z pewnością podobnie jak publikacje stanowiące pierwszą część książki i te, stanowiące część drugą, zapoznają czytelnika szczegółowo z bogatą rzeczywistością przyrodniczą, naukową i kulturową znaczącego obszaru wschodniej Polski.

Trzecia część książki przedstawia zagadnienia z dziedziny: *Zasoby i walory przyrodnicze a rozwój regionalny*. Poruszane są tu problemy dotyczące turystyki na obszarach chronionych, rolnictwa oraz dotacji finansowych z Unii Europejskiej. Pierwszą charakterystyczną dla całego działu publikacją jest artykuł Kazimierza Michałowskiego i Romualda Ziółkowskiego *Kierunki rozwoju turystyki na obszarach przyrodniczo cennych w województwie podlaskim*. Myślą przewodnią opracowania jest wyrażenie troski o środowisko naturalne w świetle turystyki, ukierunkowana na najcenniejsze dobro – czyste środowisko. Autorzy na wstępie wyróżniają dwie grupy rodzajów turystyki mających najlepsze warunki rozwoju na terenie województwa podlaskiego – turystykę przyrodniczą i agroturystykę z turystyką aktywną. Planując rozwój turystyki na tym obszarze należy brać pod uwagę jej aspekty transgraniczne i międzynarodowe, kierując się zasadą, iż ma to bardzo ważne znaczenie w perspektywie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Coraz większego znaczenia nabiera koncepcja turystyki zrównoważonej, którą definiuje się jako każdą formę rozwoju turystycznego, zarządzania i aktywności turystycznej, która podtrzymuje ekologiczną, społeczną i ekonomiczną integralność terenów, a także zachowuje dla przyszłych pokoleń w niezmiennym stanie zasoby naturalne i kulturowe tych obszarów. Efektem działań ma być osiągnięcie pełnej harmonii między potrzebami turystów, środowiska natu-

ralnego i lokalnych społeczności. Potencjalnych turystów można podzielić na dwie grupy:

- zawodowców
- amatorów.

Zawodowcy to miłośnicy przyrody, lubią podpatrywać ją z dala od cywilizacji, mają minimalne wymagania sanitarne, lubią przecierać nowe szlaki. Amatorzy zaś lubią przebywać w środowisku wodno-leśnym, traktując je jako miejsce relaksu i odnowy sił. Najczęstszą formą korzystania z walorów przyrodniczych są spacer, wycieczki rowerowe i piesze, poruszanie się po wyznaczonych trasach turystycznych. Potencjał turystyczny województwa podlaskiego może zaspokoić wszystkie upodobania potencjalnych turystów. Jednak wzrost zainteresowania ekosystemami leśnymi i wodnymi, jako atrakcyjnymi miejscami wypoczynku, pociąga za sobą wiele niekorzystnych zjawisk, nazwanych ogólnie antropopresją. Składają się na nią oddziaływania fizyczne, oddziaływania chemiczne, biologiczne i techniczne. Nasilenie w/w oddziaływań skutkuje bezpośrednim spadkiem pozytywnych odczuć, wynikających z przebywania w ekosystemach wodnych i leśnych. Pomimo różnych zagrożeń powodowanych przez turystów należy jednak zmierzać w kierunku ich właściwego wykorzystania. Do tego celu trzeba wzmocnić działania dotyczące infrastruktury turystycznej, która z biegiem czasu powinna stać się impulsem do rozwoju wszystkich form turystyki w województwie podlaskim.

Drugą publikacją, na którą warto zwrócić uwagę jest praca dr Anetty Zielińskiej *Możliwości gospodarowania na obszarach chronionych według zasad zrównoważonego rozwoju*. Na wstępie autorka podkreśla skutki ogromnego zniszczenia i zdegradowania środowiska przyrodniczego, w wyniku którego pojawia się zagrożenie elementarnych warunków życia człowieka. Postuluje wprowadzenie określonej gospodarki na wybranych obszarach celem utworzenia obszarów chronionych. W świetle zaistniałych potrzeb znaczenia nabiera konserwatorska ochrona przyrody, która dąży do zachowania w niezmienionym stanie tworów przyrody, cennych z punktu widzenia naukowego, estetycznego, historyczno-pamiątkowego, społecznego i niekiedy gospodarczego. Ochrona ta zapobiega wyginięciu pojedynczych gatunków lub ich zespołów. Podobnym podejściem do zagadnienia wyrażonego w tytule publikacji charakteryzuje się zrównoważony rozwój, pojęcie szczególnie istotne, podniesione do rangi zasady konstytucyjnej. Zasady zrównoważonego rozwoju to taki sposób prowadzenia działalności gospodarczej, wykorzystania potencjału środowiska o organizacji społeczeństwa, który zapewnia dynamiczny rozwój procesów produkcyjnych, trwałość użytkowania zasobów przyrodniczych i poprawę a następnie zachowanie wysokiej jakości życia. W celu określenia zasad zrównoważonego rozwoju autorka przytacza dekalog prof. T. Borysa oraz nakreśla sposoby skutecznego działania zgodnie z ustalonymi zasa-

dami. Precyzuje pojęcie ekologizacji rolnictwa, polegającego na odchodzeniu od wysoko intensywnego rolnictwa, ekoturystki jako jednej z form turystyki proekologicznej i agroturystyki określanej jako ruch turystyczny związany z terenami wiejskimi. Podsumowując pracę dr Anetty Zielińskiej, niezmiernie ważne jest przystosowanie różnych rodzajów oraz form aktywności ekonomicznej do warunków panujących w środowisku przyrodniczym.

Kolejną reprezentatywną dla trzeciej części książki jest publikacja Barbary Roszkowskiej-Mądrej *Przyrodnicze uwarunkowania konkurencyjności podlaskiego rolnictwa*. Autorka swoją pracę opiera na zestawieniach i danych statystycznych, co podkreśla ścisły charakter opracowania. Położenie województwa podlaskiego na obszarze Zielonych Płuc Polski zobowiązuje do proekologicznych metod gospodarowania. 32% powierzchni województwa to obszary chronione. Jednak agroklimat skutkujący krótkimi okresami wegetacji oraz dużo gleb kwaśnych i bardzo kwaśnych nie są sprzyjającymi warunkami dla produkcji rolniczej. Na te czynniki nakładają się liczne zaniedbania, tkwiące w stosowanych technologiach produkcji roślin rolniczych. Świadczy to także o znaczących rezerwach tkwiących w podlaskim rolnictwie. Zasadniczo jednak warunki naturalne podlaskiego rolnictwa predestynują je do rozwoju produkcji zwierzęcej. Autorka przedstawia dane, z których wynika, że jest to najsilniejszy w Polsce obszar specjalizujący się w hodowli bydła mlecznego. Za największy atut podlaskiego rolnictwa należy uznać lokalizację w najczystszych ekologicznie województwie w Polsce oraz ekstensywne systemy produkcji, które powodują, że żywność produkowana w tym rejonie jest bardzo wysokiej jakości, stanowiąca potencjalnie atrakcyjną ofertę eksportową. Jediną przeszkodą jest dzisiaj brak skutecznej promocji i popularyzacji walorów produkowanej tu dobrej i zdrowej żywności.

Ostatnią publikacją z trzeciej części książki zasługującą na głębsze rozważenie jest praca Wiery Buchowiec *Pomoc Strukturalna Polsce w zakresie inwestycji ekologicznych (na przykładzie funduszu ISPA)*. Wdrożenie w Polsce wymagań prawa ekologicznego Unii Europejskiej było jednym z najtrudniejszych zadań w procesie integracji z Unią. Wynika to m.in. z innych źródeł prawa ochrony środowiska w Polsce i Unii. U nas stawia się na ochronę zasobów przyrody i efekt ekologiczny, w Unii decyduje podejście techniczne, zobowiązujące użytkowników środowiska do przestrzegania standardów produktowych i norm emisji szkodliwych substancji. Autorka przedstawiła formy udzielania pomocy w ramach ISPA, dzieląc je na:

- bezzwrotną pomoc bezpośrednią,
- pomoc zwrotną,
- subsydiowanie stóp procentowych,
- udział w kapitale o dużym ryzyku.

Ponadto każdy projekt musiał spełniać wszystkie normy, standardy techniczne i ekologiczne określone w dyrektywach UE. Autorka wyróżniła jeszcze wiele kryteriów wymagających spełnienia zanim wnioski zostaną rozpatrzone pozytywnie i projekt zostanie wprowadzony w życie. Komisja Europejska jako warunek wstępny przystąpienia do rozważania danego projektu pod kątem finansowania z ISPA, stawiała uwzględnienie go w krajowym programie priorytetów inwestycyjnych w transporcie i ochronie środowiska. Pozwalało to na dofinansowywanie najbardziej niedoinwestowanych dziedzin w pierwszej kolejności, którymi w Polsce są duże oczyszczalnie ścieków i systemy kanalizacyjne. Pamiętać należy, że fundusz przedakcesyjny ISPA można traktować tylko jako program pilotowy i to państwo zmuszone jest pokryć pozostałą część zobowiązań. W sumie Unia Europejska dofinansowała inwestycje w Polsce w dziedzinie ochrony środowiska w 2001 roku sumą 314 mln euro.

Czwarta część książki *Zasoby i walory przyrodnicze a rozwój lokalny* podejmuje tematykę podobną do części poprzedniej, ale skupia uwagę czytelnika na wymiarze lokalnym. Autorzy tej części przybliżają czytelnikowi zagadnienia przyrodniczej działalności politycznej, dbałości o ludność autochtoniczną oraz przykłady działania na ściśle określonych obszarach Podlasia. Publikacją dotyczącą działalności politycznej jest praca Klaudii Giordano *Aktywność ekologiczna gmin regionów wschodniej Polski w procesie zarządzania środowiskowego*. Autorka zaczyna swoją pracę od podkreślenia moralnego obowiązku władz samorządowych ochrony terenów, utrzymania ich funkcji ekologicznych oraz stworzenia możliwości lokalnego rozwoju gospodarczego na ich bazie. W celu odpowiedniego zaprogramowania zrównoważonego użytkowania kapitału naturalnego tych regionów, działania władz lokalnych powinny być nastawione przede wszystkim na zachowanie i pomnażanie walorów przyrodniczych, poprzez odpowiedni system zarządzania środowiskowego. Aby podejmowane inicjatywy były zgodne z zasadami zrównoważonego rozwoju, gmina musi stworzyć odpowiedni system programowania i zarządzania ochroną środowiska w oparciu o rozpoznane zasoby przyrodnicze. Istotny wpływ na zarządzanie środowiskowe ma trafne rozpoznanie problemów ekologicznych, czym powinna się zająć odpowiednio do tego przeszkolona osoba. Aktywność ekologiczna gmin jest rozumiana jako posiadanie przez gminę odpowiednich dokumentów strategiczno-planistycznych wspierających zarządzanie środowiskowe. Z przeprowadzonych metodą ankiety pocztowej badań wynika, że niewiele gmin posiada inwentaryzację przyrodniczą, część gmin nie widziało, że taka została dla nich wykonana. A jest to dokument o kluczowym znaczeniu dla ochrony i kształtowania zasobów środowiskowych. Pozwala on m.in. rozpoznać i zlokalizować najcenniejsze zasoby przyrodnicze w gminie. Inwentaryzacja jest również niezbędna przy konstruowaniu gminnego programu

ochrony środowiska, który według autorki, powinien zawierać wytyczne dotyczące ochrony przyrody i zachowania bioróżnorodności. Stan wiedzy pracowników zajmujących się tematyką ochrony środowiska w gminach jest często niewystarczający. Trudność sprawia czasem nawet sprecyzowanie, czym jest inwentaryzacja przyrodnicza. Skoro nie wszystkie gminy mają inwentaryzację to nasuwa się pytanie, jak te walory środowiska mają pracować na rozwój ekonomiczny regionów. Autorka pracy nakreśla czytelnikowi zasięg najpilniejszych zmian w celu zwiększenia aktywności ekologicznej gmin.

Drugą pracę autorstwa Mirosławy Kozłowskiej-Burdziak *Społeczne aspekty gospodarowania na obszarach chronionych (na przykładzie gminy Gródek)* rozpoczyna przedstawienie sprzeczności pomiędzy celami ekonomicznymi człowieka a stanem środowiska, w którym on przebywa. Autorka przypomina, że wraz z rozwojem cywilizacyjnym pojawia się konieczność większej dbałości o otoczenie, w którym żyjemy. Wyróżnia cztery następujące okresy ewolucji:

- okres równowagi ekologicznej pomiędzy populacją ludzką a ekosystemem,
- okres narastania stopniowych przekształceń przyrody,
- okres szybkich zmian przyrody,
- etap globalnego oddziaływania człowieka na przyrodę.

Przytaczając dane bije na alarm, że niszczenie naturalnych podstaw życia przybiera już obecnie dramatyczne wymiary: każdego dnia ginie z głodu 100 tys. ludzi, wymiera 100 gatunków roślin i zwierząt, 55 tys. ha lasów tropikalnych podlega wyrębowi itd. Dbałość o stan środowiska przyrodniczego staje się obowiązkiem wszystkich państw na globie ziemskim. Przedstawiona ogólna charakterystyka gminy Gródek uwidacznia najbardziej rażące braki skoncentrowane w infrastrukturze technicznej. Także idea agroturystyki jest w gminie rzeczą nieznaną, pomimo że walory krajobrazowe niewielkich historycznych wsi sprzyjają tej gałęzi rozwoju gospodarczego. A skutki wprowadzenia obszarów chronionych miejscowej ludności ograniczają działalność gospodarczą o charakterze osadniczo-rolnym, co wiąże się z ubożeniem miejscowej ludności. Autorka jednak upatruje nadziei w aktywnym działaniu władz i społeczności lokalnych tak, aby wprowadzenie obszarów chronionego krajobrazu stało się dodatkowym atutem Gródka. Publikacją zamykającą książkę jest praca Anny Serafin *Walory środowiska przyrodniczego jako czynnik rozwoju powiatu wyszkowskiego*. W oparciu o posiadane walory przyrodnicze dla Ziemi Wyszkowskiej można stwierdzić, że pojawia się szansa rozwoju gospodarczego – ekoturystyka. Autorka sporą część rozdziału poświęca opisom rzeki Bug oraz jej doliny, uznając ten rejon za największą atrakcję przyrodniczą powiatu. Mozaikowatość siedlisk powoduje, że nadbużańskie tereny stanowią ostoję przyrodniczą dla wielu rzadkich i zagrożo-

nych w całej Europie gatunków zwierząt. Pomimo unikatowych walorów przyrodniczych i krajobrazowych, przyroda powiatu wyszkowskiego w znikomym stopniu objęta jest ochroną prawną a cały region nie jest często odwiedzany przez turystów. Winę za taki stan rzeczy ponosi słaby stan techniczny istniejącej bazy turystycznej oraz brak funduszy na nowe inwestycje. W połączeniu z brakiem centrów obsługi ruchu turystycznego i fachowej oferty turystycznej eksponującej walory powiatu stanowi to istotne ograniczenie w rozwoju turystyki w tym regionie.

Przedstawiona w książce problematyka wskazuje na bardzo bogatą i wieloraką problematykę, która wiąże się z walorami przyrodniczymi wschodnich obszarów Polski. Poszczególni autorzy mimo, iż piszą w większości o szczegółowych sprawach regionów, to w książkowym zestawieniu redaktorom udało się przedstawić ważną społecznie, gospodarczo, politycznie, a także kulturowo znakomitą całościową wiedzę o wschodniej Polsce.

Z tych powodów książka ta zasługuje na uwagę nie tylko specjalistów naukowo zajmujących się tą problematyką, ale również osób administrujących te tereny, dla samorządowców, turystów i wszystkich, dla których bogactwo Wschodnich Ziem Polski jest cenne i służy ich życiu, rozwojowi, a nawet integracji z regionami przyległymi do wschodnich granic Polski.

Marcin Klimski, Łukasz Oprawski

Ryszard Laskowski, Paweł Miguła, *Ekotoksykologia od komórki do ekosystemu*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa 2004, s. 328.

Nareszcie ukazała się na polskim rynku wydawniczym doskonała rodzima pozycja z ekotoksykologii! Autorami tej książki, a właściwie podredaktorami są dwaj znakomici polscy ekotoksykoldzy: prof. dr hab. Ryszard Laskowski z Uniwersytetu Jagiellońskiego i prof. dr hab. Paweł Miguła z Uniwersytetu Śląskiego. Książka ta, jak podkreślają autorzy w przedmowie, jest ich wspólnym opracowaniem wykładów wygłaszanych przez nich dla studentów na obu wymienionych uczelniach. Treść tej pozycji pieczołowicie budowana była przez kilka lat aż ostatecznie zawarta została w 7. rozdziałach, liczących razem 328 stron.